พิธีกินสะโหลดกับบทสะท้อนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์ บ้านกอก ตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

The Kin Sa-Load ritual and reflections on the cultural activities of The Lua-Malr ethnic in Ban Kok, Chiang Klang Subdistrict, Chiang Klang District, Nan Province

สุริยาวุฒิ เกตุ้ย[1], สรัสวดี อ๋องสกุล[2]
Suriyawut Ketui[1], Sarassawadee Ongsakul[2]

Received: 20 December 2024 **Revised:** 13 February 2025 **Accepted:** 3 March 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทสะท้อนกิจกรรมทางวัฒนธรรมใน “พิธีกินสะโหลด” ของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์บ้านกอก ตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ เก็บข้อมูลโดย (1) สัมภาษณ์ชาวลัวะมัลร์ เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรม จำนวน 20 คน (2) สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า “พิธีกินสะโหลด” ของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก มีกิจกรรมที่โดดเด่น คือ (1) ด้านองค์ประกอบทางพิธีกรรม เช่น การสู่ขวัญข้าว การพายเหล้า การตีพิ และการแกงหน่อไอยเลี้ยงผี; (2) ด้านดนตรีพิธีกรรม ชุมชนลัวะมัลร์บ้านกอกมีวิธีการสร้าง “พิ” เครื่องดนตรีประเภทเคาะ ทำด้วยไม้ไผ่ ที่แตกต่างจากชุมชนอื่น; (3) ด้านการสืบทอดการถือผีสายตระกูล ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของชาวลัวะมัลร์ คือ “การสืบทอดสายผี” แบบชุมชนโคตรวงศ์ที่ถือผีและสืบผีสายแม่ภายในสายตระกูล แต่ด้านการปกครองแต่ละชุมชนลัวะมัลร์ต่างมี “ผีเจ้าแคว้น” (ชาย) ของตนเอง; (4) ด้านอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ชุมชน พิธีกินสะโหลดได้อนุรักษ์ป่าเขาลำเนาไพรไว้ในรูปแบบป่าพิธีกรรม ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับการทำไร่หมุนเวียนอันเป็นการเกษตรแบบยั่งยืน, (5) ด้านอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม พิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์ที่บ้านกอกมีความแตกต่างจากลัวะมัลร์ชุมชนอื่นในส่วนปลีกย่อย การศึกษาและอนุรักษ์ “พิธีกินสะโหลด” ที่บ้านกอกไว้ จึงเป็นประโยชน์ต่อสายสัมพันธ์ภายในชุมชนและการสืบทอดสายตระกูลของชาวลัวะมัลร์อย่างยั่งยืน ทั้งยังอาจเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนในระยะยาว

คำสำคัญ: ลัวะมัลร์, การถือผีสายตระกูล, พิธีกินสะโหลด, ดนตรีพิธีกรรม

[1] นักศึกษาปริญญาโท, สาขาล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, Email : Nanpiyamitr@gmail.com
[2] ศาสตราจารย์เกียรติคุณ, อาจารย์ประจำสาขาล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, Email: Sarassawadee1952@gmail.com
[1] Lanna Studies Center, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Email: Nanpiyamitr@gmail.com
[2] Professor Emeritus, Lecturer, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Email: sarassawadee1952@gmail.com

Abstract

The purpose of this research article is to study the reflection of cultural activities in the “Kin Sa-load” ritual of the Lua-Malr ethnic group in Ban Kok, Chiang Klang Subdistrict, Chiang Klang District, Nan Province. This is a qualitative study that utilizes descriptive analytical methods for data analysis. Data was collected through (1) interviews with 20 Lua-Malr people, government officials, and participants in the ritual, and (2) participant and non-participant observation. The research findings reveal that the “Kin Sa-load” ritual of the Lua-Malr people in Ban Kok has several prominent activities, including: (1) Lua-Malr belief and practices: The preservation of traditional rituals, such as the ‘rice spirit blessing’, ‘rice wine rowing’, ‘drum-stick pih beating’, and ‘young bamboo shoots cooking’ as offeringsto please the Lua clan spirits; (2) Lua-Malr Ethno-musicology: The unique ritual performance differing from other Lua communities; (3) The inheritance of Lua clan system is characterized by a strong bond through “Lua clan system” based on clan affiliation that follows maternal lineage. However, in terms of governance, each Lua-Malr community has its own “spirit lord of the realm” (male) ; (4) Sustainable Lua ecological system: The kin sa-load ritual promoted the conservation of sacred forests, watershed areas, and communal rice-field forests, all related to rotational farming practices, representing sustainable agriculture; (5) Lua-Malr uniqueness: The kin sa-load ritual of Lua-Malr in Ban Kok is distinct from those of Lua-Malr communities in terms of its detailed ritual component. This long-term, painstaking research thus provides specific benefits for the sustainable transmission of Lua-Malr traditions and the continuity of the Lua clan system and lineages. In addition, it might significantly attract the eco-tourists in northern Thailand in the long run.

Keywords: Lua-Malr, clan spiritual belief, Kin Sa-Load ritual, ritualistic musicology

บทนำ

“ลัวะ” เป็นชื่อเรียกชาติพันธุ์ที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมาก การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะทางภาษาศาสตร์ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ, 2555) สามารถแบ่งกลุ่มชาวลัวะได้เป็น 4 กลุ่ม คือ (1) ลัวะ อยู่ในจังหวัดน่าน (2) ลเวือะ อยู่ในพื้นที่สูงของจังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่สูงของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น อำเภอแม่สะเรียง (3) ลวะ อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่เช่น อำเภอหางดง สุดท้ายคือ (4) ปลัง อยู่บริเวณบ้านห้วยน้ำขุ่น ตำบลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ในกรณีของ “ลัวะเมืองน่าน” (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2530) พบว่าชาวลัวะอาศัยอยู่ที่นี่มาตั้งแต่โบราณและเรียกตัวเองว่า “ลัวะ” แต่ถูกชาวพื้นราบและทางราชการเรียกว่า “ถิ่น” ซึ่งมีความหมายว่า “เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม” เนื่องจากอยู่อาศัยบริเวณดอยภูคามาอย่างยาวนาน โดยลัวะเมืองน่านแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือลัวะมัลร์ (ลัวะสะโหลด) และลัวะปรัย (ลัวะดอกแดง) โดยต่างกันที่พิธีกรรมและภาษาพูด มีการแยกพื้นที่ตั้งถิ่นอาศัยกันอย่างชัดเจน โดยหมู่บ้านของชาวลัวะมัลร์ตั้งอยู่บริเวณอุทยานแห่งชาติดอยภูคา กระจายตามต้นน้ำขว้าง ต้นน้ำปัว และพื้นที่ใกล้เคียงจังหวัด

น่าน ผลจากการลงพื้นที่สำรวจโดยผู้วิจัยพบว่ามีหมู่บ้านของชาวลัวะมัลร์จำนวน 28 หมู่บ้าน (ผลการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2567 โดยผู้วิจัย)

ชาวลัวะมัลร์มีพิธีกรรมที่โดดเด่น คือ พิธีกินสะโหลด โดยมีความเชื่อว่าการประกอบพิธีกินสะโหลดสามารถขอให้ผีช่วยดูแลผลผลิตในไร่ข้าวและคุ้มครองคนในชุมชนได้ โดยจะจัดในช่วงที่ต้นข้าวสูงประมาณหนึ่งฟุต ซึ่งจะอยู่ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายนของทุกปี

ช่วงระหว่างปี พ.ศ.2510 - 2526 เกิดการสู้รบระหว่างรัฐไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในพื้นที่รอบๆ หมู่บ้านชาวลัวะมัลร์ ทหารได้จำกัดพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อความปลอดภัยและป้องกันไม่ให้ชาวลัวะมัลร์ออกไปติดต่อกับ พคท. ได้ รวมทั้งมีการตรวจสอบพิธีกรรมต่างๆ อย่างใกล้ชิด ทำให้พิธีกินสะโหลดเริ่มถูกแทรกแซงจากคนภายนอก ต่อมาเมื่อมีการออกไปทำงานนอกพื้นที่ของวัยรุ่น การศึกษาในระบบโรงเรียน การเข้ามาของศาสนาและความเชื่ออื่น ทำให้ชาวลัวะมัลร์บางส่วนค่อยๆ ละเลยพิธีกรรมนี้ไป สายตระกูลผีบางตระกูลขาดคนมาสืบทอดทำให้ขาดความต่อเนื่องของการจัดพิธีกรรม (สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เมื่อ 2 พฤศจิกายน 2567)

ในช่วงทศวรรษ 2540 เริ่มมีการยอมรับความแตกต่างของชาติพันธุ์ในสังคมวงกว้าง กลุ่มชาติพันธุ์เริ่มเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้น (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2565) ประกอบกับการประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคาทับซ้อนพื้นที่ดั้งเดิมของชาวลัวะมัลร์ทำให้พื้นที่ทำกินลดน้อยลง ชาวลัวะมัลร์จึงรื้อฟื้นจัดพิธีกินสะโหลดขึ้นมาเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยใช้วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ เช่น การตีพิการเต้นรำ และอาหารชาติพันธุ์ เป็นต้น เพื่อให้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การรื้อฟื้นพิธีกินสะโหลดขึ้นมาใหม่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้านเนื่องจากการสืบทอดพิธีกรรมผ่านความทรงจำและมีความแตกต่างกันเบี่ยงเบนไปบ้างตามสภาวะเศรษฐกิจและความต้องการของชุมชน ชาวลัวะมัลร์บ้านกอกเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีการรื้อฟื้นพิธีกินสะโหลดที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมบางส่วนให้เหมาะสมกับยุคสมัย (สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เมื่อ 2 พฤศจิกายน 2567)

ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีคำถามว่า “พิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์มีองค์ประกอบทางพิธีกรรมอย่างไร และได้สะท้อนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อย่างไรบ้าง” โดยได้เลือกชุมชนลัวะมัลร์บ้านกอก ตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เพื่อทำการศึกษาวิจัย เนื่องจากมีการแสดงกิจกรรมทางวัฒนธรรมในพิธีกินสะโหลดของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์แบบดั้งเดิมร่วมกับการแสดงอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาใหม่ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษาในครั้งนี้จะทำให้เข้าใจถึงการใช้พิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอกในการแสดงกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ได้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพิธีกินสะโหลดของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์บ้านกอก ตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

2. เพื่อศึกษาบทสะท้อนกิจกรรมทางวัฒนธรรมผ่านพิธีกินสะโหลดของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์บ้านกอก ตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework)

การศึกษาเรื่อง “พิธีกินสะโหลดกับบทสะท้อนกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์บ้านกอก ตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน” ผู้วิจัยได้นำแนวคิดคติชนวิทยาและแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ มาใช้เพื่ออธิบายถึงบทสะท้อนกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ชาวลัวะมัลร์บ้านกอกแสดงในพิธีกินสะโหลด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดคติชนวิทยา โดย ศิริพร ณ ถลาง (2557) ใน “ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน” ได้กล่าวถึงแนวคิดคติชนวิทยาว่า “วัฒนธรรมส่วนต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐานด้านความมั่นคงของสังคมและความมั่นคงทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าต่างๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองต้องความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แต่ละสังคม ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นคติชนจึงควรศึกษาในบริบททางสังคมนั้นๆ เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทคติชนที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง”

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดคติชนมาใช้เพื่ออธิบายการกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม โดยการรวบรวมเรื่องเล่าและตำนานของพิธีกินสะโหลด แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงเหตุผลและที่มาขององค์ประกอบและความหมายของพิธีกรรม

2. แนวคิดประเพณีประดิษฐ์โดยปฐม หงษ์สุวรรณ (2560) ใน “พลวัตและการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง” ได้อ้างถึง Eric Hobsbawn และ Terence Ranger (1983) ซึ่งได้ให้คำนิยามของแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ (Invention of Tradition) ว่า “ประเพณีประดิษฐ์ คือ ชุดของวิถีปฏิบัติ (A set of practices) ที่กำหนดขึ้นจากกฎเกณฑ์ที่ยอมรับกันทั้งโดยเปิดเผยและโดยปริยาย มีลักษณะเชิงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ที่ต้องมีการส่งทอดค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่แน่นอน โดยการกระทำซ้ำตามแบบเดิม ซึ่งแสดงความต่อเนื่องกับอดีต ทั้งนี้ประเพณีประดิษฐ์นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ๆ แต่อาจจะใช้รูปแบบอ้างอิงกับสถานการณ์เก่าหรืออาจจะสร้างอดีตขึ้นมาเองก็ได้”

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดประเพณีประดิษฐ์มาใช้เพื่อวิเคราะห์ว่าในพิธีกินสะโหลดมีส่วนไหนที่เป็นวิถีดั้งเดิม ส่วนไหนที่เป็นการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ และส่วนไหนที่รื้อฟื้นวิถีดั้งเดิมขึ้นมาใช้ในบริบทใหม่ หรือใช้รูปแบบเชิงพิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่คล้ายกับวิถีดั้งเดิมเพื่อนำมาใช้ในวัตถุประสงค์ใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกินสะโหลดทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ได้แก่ เจ้าผีและผู้ประกอบพิธีกรรม จำนวน 5 ท่าน เพื่อศึกษาถึงข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ

2. กลุ่มชาวลัวะมัลร์บ้านกอก จำนวน 10 ท่าน เพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมตลอดจนความรู้ในด้านต่างๆ ของพิธีกรรม

3. กลุ่มข้าราชการในพื้นที่และนักท่องเที่ยว จำนวน 5 ท่าน เพื่อศึกษาถึงความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรม และมุมมองของพิธีกรรมจากคนภายนอก

2. ขอบเขตเกี่ยวกับเวลาวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดช่วงเวลาศึกษาตั้งแต่วันที่ 15 กรกฎาคม 2567 ถึง 15 กุมภาพันธ์ 2568 โดยได้กำหนดเวลาในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน 2567 ถึงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2567

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้กระบวนการการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการฝังตัวในชุมชนเพื่อสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การบันทึกข้อมูลภาคสนามใช้วิธีการแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ร่วมกับการบันทึกภาพและเสียง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่ได้รับการอนุญาตให้เผยแพร่จากบุคคลข้อมูลจะถูกใช้เป็นข้อมูลแบบปฐมภูมิในการวิเคราะห์รูปแบบพิธีกรรม (Ritual Systematic) และบริบททางสังคม (Social Context)

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ตั้งประเด็นซึ่งเป็นคำถามในการศึกษา

4.2 ทบทวนเอกสาร หากรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.3 ค้นคว้าและรวบรวมเอกสารและหลักฐานต่างๆ

4.4 สัมภาษณ์และสังเกตการณ์กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาจะเข้าไปอาศัยในพื้นที่บ้านกอก เพื่อทำการสัมภาษณ์โดยมีผู้ใหญ่บ้านร่วมแนะนำและเชิญชวนบุคคลในกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าร่วมวิจัย ระหว่างช่วงเวลาสัมภาษณ์ผู้ศึกษาจะทำการสังเกตการณ์พื้นที่วิจัยเพื่อหาข้อมูลที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับพิธีกินสะโหลดไปด้วย โดยประเด็นต่างๆ ได้ผ่านความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์แล้ว[2]

2.5 วิพากษ์หลักฐานต่างๆ ตีความและวิเคราะห์

2.6 สังเคราะห์และสรุปเรียบเรียงแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description)

ผลการวิจัย

ลัวะมัลร์บ้านกอกเป็นชุมชนที่อยู่บริเวณดอยภูคามาอย่างยาวนาน ในอดีตชาวลัวะมัลร์ดำรงชีพโดยการหาของป่าและทำการเกษตรแบบยังชีพ โดยทำไร่ข้าวเป็นหลักพร้อมกับการปลูกพืชผักสวนครัวแทรกตามไร่ข้าวหรือพื้นที่ว่างตามขอบไร่ การทำไร่จะเป็นแบบหมุนเวียนโดยใช้แรงงานคนในครอบครัวและการเอามือ (ลงแขก) กับคนในชุมชน ปัจจุบันการเกษตรเปลี่ยนเป็นแบบผสมผสานในรูปแบบเพื่อการยังชีพและเพื่อการค้า ชาวลัวะมัลร์จะปลูกข้าวและพืชผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือน และปลูกข้าวโพด ขิง และมันสำปะหลังเพื่อการค้า โดยจะเลือกปลูกพืชตามความต้องการของตลาด

ในด้านความเชื่อ พบว่าชาวลัวะมัลร์บ้านกอกมีการนับถือผีแบบดั้งเดิมร่วมกับศาสนาพุทธ โดยยึดถือปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน ด้านการปกครองจะใช้ระบบการปกครองท้องถิ่นของรัฐและระบบความเชื่อเรื่องผี คือ “ผีเจ้าแคว้น” ชื่อ “ปู่ลำ” โดยมี “ปู่อุด” และ “ปู่ช้าง” เป็นผู้ช่วย มีพื้นที่ขอบเขตอาณาจักรชัดเจน และ “ผีสายตระกูล” คือ การสืบทอด “สายผี” แบบชุมชนโคตรวงศ์ที่ถือผีและสืบผีสายแม่ภายในสายตระกูล

[2] โครงการวิจัยที่ได้รับรองจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ รหัส cmurec 67/193

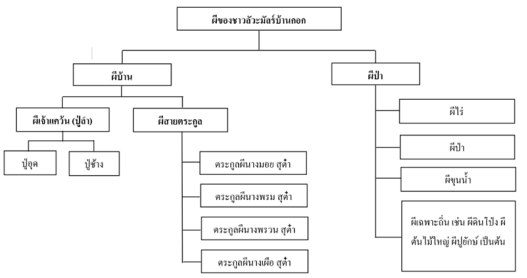

ภาพที่ 1 : แผงแสดง “ผี” ตามความเชื่อของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน
ที่มา : สุริยาวุฒิ เกตุ้ย

พิธีกินสะโหลด

พิธีกินสะโหลดเป็นพิธีกรรมที่โดดเด่นของชาวลัวะมัลร์ มีความแตกต่างของรูปแบบในแต่ละชุมชน สำหรับชาวลัวะมัลร์บ้านกอกจะจัดทุกๆ 3 ปี ปีที่ว่างเว้นจะมีการจัดพิธีกรรมเล็กๆ เรียกว่า “กินอันแท๊บ” หรือ “กินสะแล๊บ” โดยจะมีรูปแบบการจัดเหมือนพิธีกินสะโหลดแต่ไม่มีการตีพิและเต้นรำที่ลานหมู่บ้าน สำหรับหมู่บ้านลัวะมัลร์อื่นๆ จะมีกำหนดการที่แตกต่างกันไป

ความเป็นมาของพิธีสะโหลด มีตำนานที่เล่ากันในหมู่ของชาวลัวะมัลร์ว่า “เมื่อก่อนชาวลัวะไม่รู้จักต้นข้าวมาก่อน อยู่ๆ ก็มีนกเขาคู่หนึ่งบินเข้ามาในหมู่บ้านแล้วถ่ายมูลออกมามีเมล็ดข้าวติดอยู่ที่มูล 3 เมล็ด ต่อมาเมล็ดข้าวนั้นก็งอกออกมาเป็นต้นข้าว 3 ต้น จนต้นข้าวนั้นโตและออกรวงข้าวและขยายพันธุ์ออกไปเรื่อยๆ ชาวลัวะเห็นดังนั้นก็เอาเมล็ดข้าวมาต้มใส่เกลือแล้วลองทานดู พบว่ามีรสชาติอร่อยดี จึงมีการเก็บเมล็ดข้าวที่ยังไม่ได้ต้มแล้วขยายพันธุ์ต่อ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาชาวลัวะก็มีการปลูกข้าวเพื่อเป็นอาหารหลักกันทุกครอบครัว ต่อมาเพื่อพบว่ามีปัญหาในการปลูกข้าวเนื่องจากมีสัตว์และแมลงรบกวน ชาวลัวะจึงมีการทำพิธีกินสะโหลดขึ้นโดยการเชิญขวัญข้าวไปสู่ขวัญที่บ้านเพื่อให้ต้นข้าวเจริญเติบโตงอกงาม และขอให้ผีช่วยป้องกันไม่ให้มีโรค นก หนู แมลงต่างๆ มารบกวนต้นข้าว” (ทวี ประทีปแสง, 2542)

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าบริเวณที่ชาวลัวะมัลร์อาศัยอยู่จะพบ “นกเขาไฟ” อยู่เป็นจำนวนมาก จนกระทั่ง “พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ” ได้นำไปแต่งเพลง “นกเขาไฟ” เพื่อเป็นภาพแทนภาพชาวลัวะบนดอยภูคา ในอีกมุมหนึ่ง “นกเขาไฟ” อาจจะหมายถึงตัวกลางระหว่างชาวลัวะและบรรพชน ที่ได้ส่งทอดภูมิปัญญาการทำไร่ข้าวจากรุ่นสู่รุ่น

กิจกรรมที่สำคัญในพิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก มีการจัด 13 วัน (รวมวันหยุด) ดังนี้

1. วันว้าย เป็นวันที่ชาวลัวะมัลร์เดินทางเข้าป่าหาหน่อไม้มาหั่นเป็นแผ่นบางๆ แล้วหมักให้หายขมและมีรสชาติอร่อยขึ้น (หน่อโอย) เพื่อใช้ทำอาหารในพิธีกินสะโหลด

2. วันเมิง วันพักผ่อนของชาวลัวะมัลร์

3. วันเป๊ก ชาวลัวะมัลร์ตัดไม้ไผ่ซางเตรียมทำเป็นขาพิ

4. วันกัด เป็นวันที่ชาวลัวะมัลร์ตัดไม้ไผ่เฮียะเตรียมทำเป็นตัวพิ

5. วันกด เป็นวันที่ชาวลัวะมัลร์ร่วมใจกันทำพิ

6. วันฮ้วง เช้าวันฮ้วงชาวลัวะมัลร์เดินเข้าป่าเพื่อหาผักที่ใช้บวงสรวง ช่วงตอนกลางคืนก็จะมีการซ้อมตีพิในบ้านเจ้าผี

7. วันเต่า วันนี้ชาวลัวะมัลร์เดินทางไปไร่ของตนเองแต่เช้าเพื่อเก็บผักในไร่ข้าว แล้วนำมารวมกันที่บ้านต้นตระกูลผี ตอนเย็นเชิญขวัญข้าวมาเพื่อสู่ขวัญร่วมกัน ตอนกลางคืนมีการซ้อมตีพิ

8. วันก่า ตอนเช้าวันก่าชาวลัวะมัลร์ร่วมกันพายเหล้าไหและทำพิธีบวงสรวงผีต้นตระกูลและบรรพชน ช่วงบ่ายทำพิธีบวงสรวงลงพิอีกครั้ง

9. วันกาบ วันนี้ชาวลัวะมัลร์ซ้อมตีพิโดยเล่นอยู่ที่บ้านเจ้าผี

10. วันดับ ชาวลัวะมัลร์ซ้อมตีพิในบ้านเจ้าผี

11. วันว้าย ชาวลัวะมัลร์นำข้าวป่วง (นำเมล็ดข้าวจากไร่มาแกะเป็นเม็ด ตำให้ละเอียด ห่อด้วยใบตองแล้วต้มให้สุก) ไปเซ่นไหว้ที่ตูบผีบรรพชน ช่วงบ่ายแต่ละสายตระกูลผีร่วมกันพายเหล้า หลังจากนี้นำเลือดไก่และขวัญข้าวไปส่งที่ไร่

12. วันเมิง ชาวลัวะมัลร์ซ้อมตีพิที่บ้านเจ้าผี

13. วันเปิ๊ก ชาวลัวะมัลร์ทำพิธีฆ่าพิ หรือทำลายพิทิ้ง โดยการทุบให้แตก ถอดขาทิ้ง (สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เมื่อ 2 พฤศจิกายน 2567)

ภาพที่ 2 : QR Code วิดีโอคลิปพิธีกรรมกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก
ที่มา : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (มหาชน) (2566)

จากการศึกษาพิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก ผู้วิจัยพบว่ามีบทสะท้อนกิจกรรมกรรมทางวัฒนธรรม 6 ด้าน ได้แก่

(1) ด้านองค์ประกอบพิธีกรรม พิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอกได้อนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ เช่น การสู่ขวัญข้าว การพายเหล้า การตีพิ และการแกงหน่อไอยเลี้ยงผี

การประกอบพิธีกินสะโหลดในบ้านเจ้าผี (บ้านผีเจ้าแคว้น และบ้านผีสายตระกูล) เจ้าของไร่จะเก็บพืชผักต่างๆ มาประกอบพิธีกรรมโดยแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ ผักที่เป็นอาหารคนคือพืชผักที่กินได้ในไร่ข้าว เช่น แตงกวา ถั่ว เผือก มัน และอื่นๆ และผักที่เป็นอาหารผี คือพืชที่คนกินไม่ได้แต่ผีชอบกิน ส่วนมากจะมีกลิ่นคาวและยางสีแดง ในการเก็บพืชผักนี้ต้องไม่มีใครเคยเก็บมาก่อน ถ้ามีใครเคยเก็บแล้วจะไม่สามารถนำมาร่วมพิธีกรรมได้ พร้อมกันนี้ชาวลัวะมัลร์จะทำพิธีเชิญขวัญข้าวที่ไร่ โดยการบอกกล่าวเจ้าที่แล้วจึงถอนต้นข้าวที่กำลังตั้งท้องเพื่อไปสู่ขวัญที่บ้านพิธีกรรมนี้ชาวลัวะมัลร์ไม่ให้คนนอกเข้าร่วม เนื่องจากกลัวว่าขวัญข้าวจะตกใจแล้วไม่ตามเจ้าของไร่ไปบ้านเพื่อสู่ขวัญ ส่งผลให้ผลผลิตในไร่ข้าวไม่ดีและมีสิ่งรบกวน

การพายเหล้าซึ่งใช้เหล้าอุหรือเหล้าหมักรูปแบบพิธีกรรมจะเป็นการบอกกล่าวผี รอบแรกทุกคนจะดูดเหล้าจากหลอดไม้ไผ่ อมไว้ แล้วลุกออกไปพ่นออกนอกบ้านพร้อมกับกล่าวขับไล่สิ่งไม่ดีออกไป สำหรับเจ้าผีจะเดินเข้าไปพ่นที่มุมหนึ่งของห้องนอนคนเดียว แล้วจึงกลับมาดูดเหล้าอุอีกรอบ รอบนี้ทุกคนจึงจะเริ่มดื่มกลืนเหล้าอุได้ ซึ่งสิ่งนี้จะทำเหมือนกันในหมู่ลัวะมัลร์แต่จะแตกต่างกับกัมมุ (ขมุ) หรือลัวะปรัย ที่ใช้เหล้าอุในการดื่มเพื่อสังสรรค์หรือต้อนรับแขก ไม่ได้ใช้ในพิธีกรรม

การตีพิ หรือโยนพิ การออกไปโยนพิตามลานบ้านเจ้าผี จะมีการจุดไฟนำขบวนเดินทางไปตามที่ต่างๆ เนื่องจากความเชื่อว่าผีจะมองไม่

เห็นในตอนกลางวันทำให้ต้องจุดไฟส่องทางให้ผีมองเห็น การเดินจะจัดเป็นขบวน เมื่อถึงข่วงบ้าน คนที่มีพิ 3 อัน จะยืนรอบวงกลมแล้วทำการตีพิ ส่วนคนที่ไม่มีพิ หรือถือพิที่แตก ชำรุด ก็จะถือพิมาเต้นกลางวง ชาวลัวะมัลร์เชื่อว่าพิเป็นสิ่งมีชีวิต เมื่อทำพิธีตัดไม้มาทำเป็นพิแล้ว แม้ไม้ไผ่จะแตกหัก หรือเสียงไม่ดี ก็ไม่ทิ้งต้องถือเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย จนกระทั่งเสร็จพิธีกินสะโหลดก็จะต้องฆ่าพิหรือทำลายทิ้งเช่นเดียวกับพิอันอื่นๆ

(2) ด้านดนตรีพิธีกรรม ชุมชนลัวะมัลร์บ้านกอกมีวิธีการสร้าง “พิ” เครื่องดนตรีประเภทเคาะ ทำด้วยไม้ไผ่ ที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ทำให้ได้เสียงไพเราะและคงที่ ด้วยท่วงทำนองการตีพิที่ใช้ในชุมชน

“พิ” หรือ “ปิห์” เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรม มีหน้าที่เป็นทูตที่นำคำขอของชาวลัวะมัลร์ไปสู่ผี มีการปลุกเสกให้มีชีวิตและต้องเลี้ยงด้วยเลือดไก่ทุกครั้งที่นำมาตี และเมื่อถึงเวลาสิ้นสุดพิธีกรรมจะมีพิธีทำลายทิ้งเพื่อไม่ให้ “พิ” มารบกวนหรือทำร้ายชาวบ้านในอนาคต

“พิ” ทำจากไม้ไผ่ 2 ชนิด คือ ไม้ไผ่เฮียะและไม้ไผ่ซาง โดยจะมีการตัดกระบอกไม้ไผ่เฮียะทำเป็นตัวพิ แล้วเอาไม้ไผ่ซางเหลาเป็นลิ่มเพื่อใช้ตอกไปในรูของไม้ไผ่เฮียะเพื่อเป็นขาพิ โดยฝั่งหนึ่งที่สั้นใช้สำหรับถือและอีกฝั่งที่ยาวกว่าจะใช้สำหรับตีให้เกิดเสียง แล้วจึงมีการตั้งเสียงให้มีระดับเสียงเท่ากันตามขนาดของตัวพิ ใน “พิ” 1 ชุด จะมีตัวพิอยู่ 3 ตัว ที่มีระดับเสียงแตกต่างกัน และในแต่ละชุดจะมีการตั้งเสียงแต่ละตัวให้เท่ากันตามลำดับ

การตีพิในหมู่บ้านของชาวลัวะมัลร์ที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ได้แก่ บ้านกอก บ้านชี บ้านหนอง บ้านสกาด บ้านเกรต บ้านเต๋ย บ้านผาน้ำย้อย บ้านมณีพฤษ์ และบ้านจูน แต่ละหมู่บ้านจะมีทำนองการตีพิที่แตกต่างกัน โดยเฉลี่ยแต่ละหมู่บ้านจะมีทำนองการตีพิ 10 -13 เพลง แต่ใช้ในการลงตีที่ลานบ้าน 3 เพลง ที่เหลือจะตีเฉพาะในบ้านเจ้าผี ทำนองการตีพิส่วนหนึ่งสืบทอดมาจากบรรพชน บางทำนองก็แต่งขึ้นมาใหม่เพื่อความสนุกสนาน เช่น เป็นทำนองเพลงที่แต่งเพื่อล้อเลียนหมู่บ้านใกล้เคียง หรือทำนองเพลงตลกเฮฮา เป็นต้น การฝึกตีพิจะฝึกกันในบ้านเจ้าผีเฉพาะวันที่กำหนดของพิธีกรรม ความพร้อมเพรียงและความไพเราะของการตีพิในแต่ละตระกูลผีเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาและภาคภูมิใจของทุกคนในตระกูล ดังนั้นเจ้าผีจึงใส่ใจในการตั้งเสียงพิให้เท่ากัน และพยายามเคี่ยวเข่นคนในตระกูลฝึกฝนจนพร้อมเพรียงและไพเราะกว่าตระกูลผีอื่น

ผู้วิจัยได้ร่วมพิธีกินสะโหลดและตีพิกับลัวะมัลร์หลายหมู่บ้าน บางครั้งจะมีปัญหาเสียงพิไม่เท่ากัน เกิดขึ้นจากการใช้ไม้ไผ่ที่มีความหนาแน่นไม่เท่ากันมาทำเป็นตัวพิ ทำให้ไม้ไผ่แห้งและหดตัวไม่เท่ากัน มีผลให้มีความหลวมและหลุดเลื่อนของตัวไม้ไผ่จนทำให้เกิดเสียงเพี้ยนไปจากที่ตั้งไว้ ชาวลัวะมัลร์บ้านกอกมีเทคนิคการทำพิที่แตกต่างจากหมู่บ้านอื่น โดยกำหนดวันตัดไม้ไผ่ซางซึ่งมีความหนาแน่นและแห้งช้าแต่แข็งแรงมาทำขาพิ วันต่อมาจึงจะตัดไม้เฮียะซึ่งมีเนื้อไม้ที่บาง แห้งเร็ว และมีเสียงก้องกังวาลมาทำเป็นตัวพิ พอวันถัดไปนำมาประกอบเป็นตัวพิ จะได้เนื้อไม้ไผ่ที่แห้งพอๆ กัน จึงเกิดเสียงที่ไพเราะและเข้ากันได้สนิท

(3) ด้านการสืบทอดการถือสายตระกูลผี ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของชาวลัวะมัลร์คือ “การสืบทอดสายผี” แบบชุมชนโคตรวงศ์ที่ถือผีสายแม่ภายในสายตระกูล แต่ด้านการปกครอง แต่ละชุมชนลัวะมัลร์ต่างมี “ผีเจ้าแคว้น” (ชาย) ของตนเอง

การประกอบพิธีกินสะโหลดเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความสามัคคีและร่วมแรงร่วมใจของคนในตระกูลผีผ่านทางเจ้าผีและผู้อาวุโสของแต่ละตระกูล เริ่มตั้งแต่การขอผีเพื่อกำหนดวันจัดพิธีกรรม การแบ่งหน้าที่ในแต่ละวัน รวมไปถึงการกะเกณฑ์

เก็บเงินทอง ของเซ่นและแรงงานเพื่อตระเตรียมสิ่งต่างๆ

ชุมชนของชาวลัวะมัลร์จะมีการปกครองด้วยผีเจ้าแคว้น โดยแต่ละพื้นที่จะมีผีเจ้าแคว้นที่แตกต่างกัน เช่น บ้านสกาดจะมีผีเจ้าแคว้นคือ “ปู่ขาวย่าขาว” บ้านเต๋ยจะมีผีเจ้าแคว้นคือ “เจ้าหลวงปัว” โดยมีการแบ่งเขตปกครองของผีเจ้าแคว้นอย่างชัดเจนและเชื่อว่า “ปู่ขาวย่าขาว” และ “เจ้าหลวงปัว” เป็นพี่น้องกันอีกด้วย จากการวิจัยพบว่าชุมชนลัวะมัลร์ที่บ้านกอก มีผีเจ้าแคว้นชื่อ “ปู่ลำ” ซึ่งมีผู้ช่วยลำดับรองลงมาสองสาย คือ “ปู่อุด” กับ “ปู่ช้าง” โดยแบ่งพื้นที่ถือครองที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติตามสายที่กำกับชัดเจน

ความแตกต่างระหว่างผีเจ้าแคว้นและเจ้าผีของสายตระกูลผี คือ

1. ผีเจ้าแคว้น มีผู้ดูแลและสืบทอดเป็นผู้ชาย ส่วนเจ้าผีของสายตระกูลผี มีผู้ดูแลและสืบทอดเป็นผู้หญิง

2. ผีเจ้าแคว้น มีขอบเขตพื้นที่ดูแลอย่างชัดเจน มีอำนาจในการให้คุณและโทษเฉพาะในพื้นที่ของตัวเองเท่านั้น ส่วนเจ้าผีสายตระกูลผี มีหน้าที่ดูแลสมาชิกในตระกูลผีที่สืบทอดโดยสายเลือดหรือผู้ชายที่แต่งงานเข้ามาในตระกูลผี ไม่ว่าจะย้ายไปอยู่ที่ไหนก็ยังนับว่าเป็นสมาชิกของตระกูลผีนั้นๆ อยู่ เมื่อจะต้องเลี้ยงผีหรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ ต้องกลับมาทำที่บ้านเจ้าผีของตระกูลผีด้วย

3. ในการประกอบพิธีกินสะโหลดจะมีการทำพิธีที่บ้านผีเจ้าแคว้นก่อน หลังจากนั้นจึงเวียนไปตามบ้านเจ้าผีของสายตระกูลผีต่างๆ

4. เมื่อชาวลัวะมัลร์เดินทางออกเขตปกครองของผีเจ้าแคว้นของตัวเอง จะนอบน้อมแล้วและให้ความเคารพต่อผีเจ้าแคว้นของพื้นที่เขตนั้นๆ ส่วนตระกูลผีจะยังคงยึดถือผีของสายตระกูลไม่เปลี่ยนแปลง

(4) ด้านอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ชุมชน พิธีกินสะโหลด ได้อนุรักษ์ป่าเขาลำเนาไพรไว้ในรูปแบบป่าพิธีกรรม ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับการทำไร่หมุนเวียน อันเป็นการเกษตรแบบยั่งยืน

พิธีกินสะโหลดสัมพันธ์กับการทำการเกษตรแบบยั่งยืนโดยอาศัยความเชื่อและการหมุนเวียนพื้นที่ทำการเกษตร การเลือกที่ทำไร่ไม่สามารถเลือกได้ตามใจปรารถนา ต้องอาศัยการเสี่ยงทายและเห็นชอบจากผีที่ดูแลพื้นที่นั้น ถ้าผีไม่อนุญาตให้ทำก็จะไม่สามารถถางป่าได้ ซึ่งผีที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำไร่ของชาวลัวะมัลร์มีดังนี้ (สถาพร มะโนวัง, 2556)

1.1 ผีไร่ คือ ผีที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาข้าวที่อยู่ในไร่ ดูแลรักษาข้าวในไร่ ไม่ให้ภูตผี ปีศาจและแมลงต่างๆ เช่น นก หนู แมลง มากัดกินทำลายข้าว อีกทั้งยังช่วยปกป้องคุ้มครองสัตว์เลี้ยงที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ในไร่ไม่ให้เจ็บป่วยเป็นโรค หากว่าทำผิดผีไร่ ผีไร่จะทำให้เจ็บป่วย ดังนั้นจึงต้องมีการเลี้ยงผีไร่เป็นระยะๆ

1.2 ผีป่า เป็นผีที่ดูแลป่าเขา ซึ่งอาศัยอยู่ในต้นไม้ การเลี้ยงผีป่านี้ชาวบ้านจะทำการเซ่นไหว้ทุกปีพร้อมกับผีไร่

1.3 ผีขุนน้ำ เป็นผีที่ดูแลสายน้ำที่ชาวลัวะใช้ในการอุปโภค บริโภคและทำการเกษตร การเลี้ยงผีขุนน้ำจะทำการเซ่นไหว้ทุกปีพร้อมกับผีเจ้าแคว้น

1.4 ผีเฉพาะถิ่นอื่นๆ เช่น ผีในต้นไม้ใหญ่ ผีดินโป่ง ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ทำกิน หรือใกล้เคียง ชาวลัวะมัลร์จะทำการบอกกล่าวและเลี้ยงดูตามความสำคัญและหน้าที่ของผีนั้นๆ

ด้วยเหตุนี้ พิธีกินสะโหลดก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อเป็นป่าพิธีกรรม ป่าไม้ไผ่เพื่อใช้ตัดมาทำพิ พื้นที่ป่าช้า และป่าอื่นๆ ที่มีผีอาศัยอยู่ ป่าเหล่านี้ชาวลัวะมัลร์จะไม่ตัดไม้ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากผีเจ้าของพื้นที่

ปัจจุบันพื้นที่ทำกินของชาวลัวะมัลร์ส่วนหนึ่งถูกประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวน ทำให้ไม่สามารถเลือกพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนได้เหมือนเดิม การเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้พื้นที่ทำกินต้องถูกแบ่งย่อยให้กับลูกหลานจนไม่สามารถที่หมุนเวียนไปที่อื่นได้ ต้องทำไร่ในที่ดินเดิมซ้ำๆ เป็นผลให้เกิดการเสื่อมสภาพของดิน แม้ว่าชาวลัวะมัลร์จะหันเพิ่งพาปุ๋ยเคมีสำหรับทำการเกษตรมากยิ่งขึ้น แต่ก็ยังไม่ละทิ้งพิธีกินสะโหลดเพื่อขอให้ผีมาช่วยคุ้มครองผลผลิตจากไร่อีกทาง

(5) ด้านอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม พิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์ที่บ้านกอกมีความแตกต่างจากลัวะมัลร์ชุมชนอื่นในส่วนปลีกย่อย ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการสืบทอดพิธีกรรมผ่านความทรงจำ และมีความแตกต่างเบี่ยงเบนไปบ้างเพื่อปรับตัวตามสภาวะเศรษฐกิจและความต้องการของสมาชิกชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1) ในการจัดพิธีกินสะโหลดบางหมู่บ้านจัด 7 – 9 วัน ส่วนชาวลัวะมัลร์บ้านกอกจัดถึง 13 วัน เนื่องจากการแยกวันตัดไม้ไผ่ออกเป็น 2 วัน โดยวันแรกตัดเฉพาะไม้ไผ่ซางเพื่อทำเป็นขาพิ วันถัดไปตัดไม้ไผ่เฮียะเพื่อทำเป็นตัวพิ แล้วถึงจะนำมาประกอบกันเป็นพิที่สมบูรณ์ในวันถัดไป ทำให้ไม้ไผ่ทั้งสองชนิดแห้งเท่ากันพอดี จึงไม่เกิดการหดตัวและคลาดเคลื่อนของเสียงตลอดช่วงเวลาประกอบพิธีกรรม

5.2) ทำนองของเพลงที่ใช้ตีพิ จะมีความแตกต่างกันในแต่ละหมู่บ้าน โดยเพลงส่วนหนึ่งจะเป็นเพลงที่แต่งและเล่นในบ้านเจ้าผี จะมีท่วงทำนองที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะมีเพลงที่ชาวลัวะมัลร์ในชุมชนสามารถตีได้ทุกคนประมาณ 3-4 เพลง ที่ใช้ตีเล่นร่วมกันในงานโยนพิในลานของหมู่บ้าน ชาวลัวะมัลร์บ้านกอกมีทำนองตีพิ 3 ทำนองที่ใช้สำหรับตีที่ลานพิธีกรรม ได้แก่เพลง “กิ่งก้านปัดซิ่น” “ตำ̀ตำ̀ข้าว และ “เอิ้นผ้าหม่อม”

5.3) การแต่งกายของชาวลัวะมัลร์ในแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกัน เนื่องจากชาวลัวะมัลร์ไม่มีเครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ ดังนั้นการเลือกใช้เครื่องแต่งกายจะผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ใกล้เคียงหรือตามความสามารถที่จะจัดหาได้ สิ่งที่จำเป็นคือการใช้ผ้าขาวและผ้าแดงโผกศีรษะ พาดไหล่หรือคาดเอวเพื่อบ่งบอกว่ากำลังอยู่ในช่วงพิธีกรรม ไม่ได้กำหนดของขนาดของผ้า หรือจำนวนผืน หลังจากเสร็จพิธีกรรมก็จะเก็บพาดผ้าไว้บนราวใกล้ๆ กับหิ้งผี

5.4) อาหารในพิธีกินสะโหลดที่ใช้เลี้ยงผีเรียกว่า “แกงหน่อโอย” เป็นสิ่งที่มีเหมือนกันในทุกชุมชน ความแตกต่างจะอยู่ที่ส่วนประกอบ โดยในวันที่ชาวลัวะมัลร์เข้าป่าไปตัดไม้ไผ่ จะทำการเก็บหน่อไม้มาหมักไว้เพื่อทำเป็น “แกงหน่อโอย” สำหรับเลี้ยงผีแล้วจะเชิญทุกคนที่มาร่วมพิธีกินพร้อมกัน ชุมชนลัวะมัลร์บ้านเต๋ยจะแกงหน่อโอยใส่ปูท้องถิ่นอย่างเดียว แต่ชาวลัวะมัลร์บ้านกอกจะใส่ผักทุกชนิดที่เก็บมาจากไร่ข้าว รวมไปถึงการกินชะอิน (กระเทียมดอย) และขิงสดเป็นผักเคียง ส่วนต้นข้าวที่ถอนมาจากไร่จะมีการตัดเอารวงข้าวอ่อนที่ติดมากับต้นนำมาบดทำเป็นขนมแจกแก่ผู้มาร่วมพิธีกรรมเรียกว่า “ข้าวป่วง” ซึ่งแตกต่างจากชุมชนลัวะมัลร์บ้านสกาดที่ทำ “ขนมเกื๋อ” หรือ “ฮวง” ทำมาจากข้าวโพดมาตำผสมกับน้ำตาลและแป้ง แล้วห่อด้วยใบตองจิง แล้วนำมารวมกันเพื่อแจกในงานกินสะโหลดที่บ้านเจ้าผี (สุริยา รัตนกุล และคณะ, 2539)

5.5) นอกจากนี้พิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์แต่ละชุมชนจะมีการเพิ่มเติมจากสิ่งที่มีดั้งเดิมตามแต่ความเชื่อและวิถีของชุมชนนั้นๆ เช่น ชุมชนลัวะมัลร์บ้านสกาดจะมีการละเล่น “ผีโก๋น” มีลักษณะคล้ายกับผีตาโขนของจังหวัดเลย ส่วนชุมชนลัวะมัลร์บ้านเต๋ยจะสะล้อซอซึง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้กันทั่งไปในล้านนา มาบรรเลงในช่วงประกอบพิธีกรรม

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ชาวลัวะมัลร์บ้านกอก วัย 60 ปี (13 พฤศจิกายน 2567) ท่านกล่าวว่า “พิธีกินสะโหลดในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตมาก สมัยก่อนพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ทุกคนใส่ใจในรายละเอียดของพิธีกรรม และการเต้นรำก็สนุกสนาน แต่ปัจจุบันพิธีกรรมโดนตัดทอนหายไปเยอะ ความขลังลดน้อยลง มีนักท่องเที่ยวมามากขึ้นทำให้คนลัวะไม่กล้าเต้นโยนพิเหมือนอย่างเคย แต่ก็ยังดีที่โรงเรียนบ้านกอก มีการสอนตีพิและพิธีกรรมต่างๆ ให้เด็กเยาวชน แม้จะไม่เหมือนเดิมแต่ก็คิดว่าพิธีกินสะโหลดจะยังอยู่ ไม่สูญหายแน่นอน”

ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2567) พิธีกินสะโหลดได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนต่างๆ และอินฟลูเอนเซอร์ (Influencer) แพลตฟอร์มออนไลน์ต่างๆ เช่น Facebook, Instagram, TikTok หรือ YouTube เป็นต้น มีการบันทึกคลิปและเรื่องราวของพิธีกินสะโหลดแล้วถ่ายทอดออกไปสู่สังคมออนไลน์ ทำให้เกิดความสนใจจากผู้ติดตามเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์อินฟลูเอนเซอร์ (22 กันยายน 2567) ท่านกล่าวว่า “ผมสนใจอยากจะมาร่วมพิธีกินสะโหลดนานมากแล้วแต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วม จนกระทั่งหลังยุคโควิด (ปี พ.ศ. 2565) ชาวลัวะมัลร์ได้เปิดโอกาสให้คนภายนอกเข้าร่วมและบันทึกคลิปกิจกรรมได้ ผมจึงมาบันทึกคลิปและเผยแพร่ในเพจ (มีผู้ติดตามมากกว่า 270,000 คน) มีผู้ชมและกดไลค์เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่อยากจะมาร่วมพิธีกินสะโหลดในปีหน้า โดยขอให้แจ้งกำหนดการแต่เนิ่นๆ เพื่อให้เตรียมตัวทัน ผมคิดว่าปีหน้าต้องมีนักท่องเที่ยวเยอะแน่ๆ ครับ”

สรุปและผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า พิธีกินสะโหลดของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์บ้านกอก มีบทสะท้อนทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. การแสดงออกทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ได้แก่ การพายเหล้า การแกงหน่อโอย การทำขนมปวง การทำพิและใช้พิในพิธีกรรม เป็นต้น

2. การแสดงออกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สร้างสรรค์ใหม่ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ

2.1) การสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยการเพิ่มเติมสิ่งใหม่ ได้แก่ การออกแบบชุดประกอบพิธีกรรมใหม่ เนื่องจากชาวลัวะมัลร์ไม่มีเครื่องแต่งกายเป็นของตัวเอง จึงได้ออกแบบชุดใหม่โดยอาศัยภูมิปัญญาของไทลื้อและลวดลายผ้าเมืองน่านประยุกต์ร่วมกับชุดพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม

2.2) การสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยการตัดวัฒนธรรมดั้งเดิมออก ส่วนใหญ่จะเป็นวัฒนธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการร่วมกิจกรรมของคนภายนอก เช่น การห้ามพูดภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาลัวะ การห้ามเข้าออกชุมชนจนกว่าจะจบพิธีกรรม และการห้ามซื้อขายหรือประกอบกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือพิธีกรรม เป็นต้น

3. การแสดงออกทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่สอดแทรกในวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น การจัดขบวนต้อนรับเจ้าหน้าที่ปกครองของรัฐ การใช้เครื่องขยายเสียงหรือเปิดเพลงตามสมัยนิยมระหว่างช่วงเวลาจัดพิธีกรรม และการประกวดแข่งขันการตีพิของแต่ละสายตระกูลผี เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ทำให้พิธีกินสะโหลดกลายเป็นประเพณีประดิษฐ์ โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ นักการเมือง และสื่อมวลชนต่างๆ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พิธีกินสะโหลดเป็นที่ประทับใจแก่นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสื่อมวลชน ในมุมของชาวลัวะมัลร์ พิธีกินสะโหลดยังคงมีความสำคัญกับวิถีชีวิต ทั้งในด้านการเกษตร การอนุรักษ์ป่าชุมชน และเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ การสืบสานพิธีกินสะโหลดจะทำให้ความเป็นชาติพันธุ์ของชาวลัวะมัลร์ยังดำรงอยู่ และมีพื้นที่ทางสังคมท่ามกลางกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะต่อการนำผลการวิจัยไปใช้

การวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลัวะมัลร์บ้านกอกในพิธีกินสะโหลดในเชิงลึก สามารถนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับผู้ที่สนใจจะทำการวิจัยเพิ่มเติม และช่วยให้ผู้ที่สนใจจะเข้าร่วมพิธีกรรมในฐานะนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนได้เข้าใจรูปแบบของพิธีกรรมและข้อควรปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรม

2. ข้อเสนอแนะต่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1) ศึกษาเปรียบเทียบพิธีกินสะโหลดของชาวลัวะมัลร์ในแต่ละหมู่บ้านว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เช่น การสืบทอดและการรักษาตระกูลผี การสร้างสมดุลย์ทางอำนาจและบทบาทของเพศชายและเพศหญิงผ่านทางความเชื่อในระบบผี เป็นต้น

2.2) ศึกษาทำนองของการตีพิของชุมชนลัวะมัลร์ในแต่ละหมู่บ้านว่ามีความเป็นมาอย่างไร ความหมายของทำนองเพลง รูปแบบดนตรี และการนำไปใช้ในพิธีกรรม

กิตติกรรมประกาศ

ขอบคุณชาวลัวะมัลร์บ้านกอก ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน ที่อนุเคราะห์ที่พัก อาหาร และเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาวิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์และมีส่วนร่วมในพิธีกินสะโหลด จนกระทั่งเกิดงานวิจัยสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้คาดหวังไว้

เอกสารอ้างอิง

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, ขวัญชีวัน บัวแดง, นิติ ภวัครพันธุ์, เสมอใจ พูลสวัสดิ์ และอุมารินทร์ ตุลารักษ์. (2555). *ปริศนาวงศาคณาญาติ “ลัวะ”*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2530). *ลัวะเมืองน่าน* (น. 21–22). กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง.

ทวี ประทีปแสง. (2542). *พิธีกรรมและความเชื่อในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวลัวะบ้านเต่ยกลาง ในอุทยานแห่งชาติดอยภูคา จังหวัดน่าน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2560). พลวัตและการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง. ใน *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย* (น. 250–253). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2565). *ชาติพันธุ์สัมพันธ์: การเมืองของความสัมพันธ์และแนวคิดการศึกษา* (น. 129). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศิรพร ณ ถลาง. (2557). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 3, น. 360). กรุงเทพฯ: ส.เอเชียพลัส.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2566). *ประเพณีกินสโลดของชาวลัวะมัลร์บ้านกอก ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน*. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2567 จาก https://channel.sac.or.th/th/vdo/detail/UEpnK2EvanZhTHR6c0Y4VTRPREs1QT09

สถาพร มะโนวัง. (2556). *พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีเกี่ยวกับการทำไร่ของชาวลัวะ: กรณีศึกษาลัวะบ้านห้วยขวาก หมู่ที่ 11 ตำบลบ่อเกลือเหนือ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน* (ประกาศนียบัตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

สุริยา รัตนกุล, สุจริตลักษณ์ ดีผดุง, ภัททิยา ยิมเรวัต และมหาวิทยาลัยมหิดล. (2539). *ภาษาและวัฒนธรรมลัวะ: ศึกษาจากบทสนทนา 30 บท* (น. 12). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

การสัมภาษณ์

ผู้นำชุมชนลัวะมัลร์บ้านกอก, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2567, สุริยาวุฒิ เกตุ้ย ผู้สัมภาษณ์.

ชาวลัวะมัลร์บ้านกอก, สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2567, สุริยาวุฒิ เกตุ้ย ผู้สัมภาษณ์.

อินฟลูเอนเซอร์ (Influencer) ที่มาร่วมบันทึกคลิปพิธีกินสะโหลด, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2567, สุริยาวุฒิ เกตุ้ย ผู้สัมภาษณ์.